

To cite this article: Alkan, Y. (2020). J. Rawls'ın İktisadi Adalet Teorisi'ne Yönelik Bazı Değerlendirmeler. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(1), 21-40

Submitted: December 18, 2019

Accepted: March 11, 2020

J. RAWLS'IN İKTİSADİ ADALET TEORİSİ'NE YÖNELİK BAZI DEĞERLENDİRMELER

Yaşar Alkan¹

ÖZET

Bu çalışma Anglo-Amerikan hukuk, felsefe ve iktisat literatüründe adalet ve iktisadi adalet üzerine yürütülen tartışmalarda mühim bir yer edinen John Rawls'ın *Adalet Teorisi* ile ondan türeyen diğer eserlerin etkisini irdeleme amacı taşımaktadır. Rawls'ın *Adalet Teorisi*, *Siyasal Liberalizm* ve *Halkların Yasası* kitaplarında ortaya koyduğu kapsamlı doktrininin farklı boyutlarının güncel anlamları yorumlanmaktadır. Kurama uygun olarak Rawls'ın orijinal pozisyonu ve bilgisizlik peçesi, MacIntyre'in bir erdem olarak iyi ve sınırları analizi, Sandel'in adalet erdemi üzerine görüşleri, Nozick'in hakediş nosyonunu gerekçelendirmesi ve Kant'ın adaletten hareketle iktisadi adaleti ele alışı hakkında açıklamalar yapılacaktır. Bunlara ek olarak Amerika'da yaygın olarak gözlenen üniversitelerin çoğulculuk misyonunun Türkiye bağlamında analizi yapılacaktır. Süregelen liberteryen, egaliteryan, utiliteryan ve komüniteryan çatışmasında nelerin kabul edilip nelerin reddedilmesi gerektiğine yönelik değerlendirmeler ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rawls'ın İktisadi Adalet Teorisi, Sandel, Nozick, Kant, MacIntyre

SOME EVALUATIONS ON J. RAWLS' THEORY OF ECONOMIC JUSTICE

ABSTRACT

This study is aimed at investigating the impact of the *A Theory of Justice* and other works that derive from John Rawls, who has gained an important place in the discussions on justice and economic justice in the Anglo-American law, philosophy and economics literature. The current meanings of the different dimensions of the comprehensive doctrine of Rawls' are interpreted based in his books *A Theory of Justice*, *Political Liberalism* and *The Law of Peoples*. In accordance with the theory will be made explanations about Rawls' original position and veil of

¹ Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisat Bölümü, yasaralkanxxx@hotmail.com

ignorance, the analysis of MacIntyre's good as a virtue and its' boundaries, Sandel's views on justice as a virtue, Nozick's justification method of notion of justice, Kant's handling of economic justice based on justice. Additionally will be examined pluralism mission of universities that commonly observed in America analysis in the context of Turkey. Evaluations will be made on what should be accepted and rejected in the ongoing libertarian, egalitarian, utilitarian and communitarian conflict.

Keywords: J. Rawls' Theory Of Economic Justice, Sandel, Nozick, Kant, MacIntyre

GİRİŞ

J. Rawls'ın ortaya koyduğu kapsamlı *Adalet Teorisi* ile yüzyıllardır süregelen faydacılık yönelimli işlem süreçlerine hakkaniyete uygun olarak yeni uygulamalar eklenmesini gerekçelendirebilecek güçlü argümanlar sunması Anglo-Amerikan siyaset, hukuk ve ekonomi dünyasında heyecan oluşturmuştur. Adaletin nasıl sağlanabileceğine dair düşünen herkesin ilgisini çeken hak (doğru) yönelimli bir kuram inşa eden Rawls, hem beslendiği kaynakları iyi yorumlamıştır hem de eserlerinden türeyen olumlu ve olumsuz eleştirileri yeniden ele aldığı çalışmalarında iyi irdelemiştir. Teorisinde belirli mantık silsileleri içerisinde elde edilen adalet ilkelerini gerekçelendiren arka plan kurumlarını makro boyutta başarılı bir şekilde düzenlenmiş devlet aygıtının teminatı altında azami bir toplumsal sözleşme ile anlamlandırmıştır. Bu amaca yönelik olarak ortaya koyduğu orijinal pozisyon ve bilgisizlik peçesi gibi araçlar çokça eleştirilmiştir. Onların makuliyetine dair yapılacak analizler konuyu başka bir bakış açısıyla irdeleme imkânı vermektedir.

MacIntyre'ın erdemler üzerine yaptığı analizler, Rawls ile Nozick'ın hakediş nosyonuna dair sürdürdükleri fikir teatisine göndermelerde bulunmaktadır. "İyi" ile "adalet" hakkında geçmişten güncel yapılan değerlendirmeler ve bunların neler ifade ettiklerini karşılaştırmalı olarak yorumlayan Sandel ve MacIntyre, Rawls'ın görüşlerine ilişkin çarpıcı analizler yapmaktadır. Adalet mefhumu içerisinde profesyonel askerlik, kürtaj, taşıyıcı annelik, doğal felaketlerde iktisadi denetim ile ilgili hususlarda yapılacak rasyonel eylem biçimlerine dair analizler Rawls'ın gerekçelendirmelerinin mikro boyutlarını yıpratıcı etkiler göstermektedir. Kant'ın *a priori* koşulsuz buyruklara dayalı davranış modellemesi iktisadi adaletin tesisine yönelik olarak irdelenmesi gereken anekdotlar sunmaktadır.

ABD'deki üniversitelerin çoğulluğu sağlama hususunda üstlendikleri misyonların Türkiye'deki üniversite sisteminde nasıl bir konuma oturtulabileceği dikkat çekici

bir konudur. Bütün bunlara istinaden çatışan yahut çatışmayan makul ve kapsamlı doktrinlerin mevcut olduğu heterojen toplum yapısına sahip olan bir ülke olarak Türkiye'nin toplum sözleşmesini daha sağlam bir zemine kavuşturabilmesi için nelerin reddedilip nelerin kabul edilmesi gerektiği konusu önem arz etmektedir. Rawls'ın *Adalet Teorisi*, *Siyasal Liberalizm* ve *Halkların Yasası* eserlerine istinaden ortaya çıkan kuram, adalet ve iktisadi adalet tesisine dair çeşitli çözüm metotları sağlamaktadır. Bu çalışma, *J. Rawls'ın İktisadi Adalet Teorisi ve Türkiye Ekonomisi* (Alkan, 2018) adlı eserin ve oluşturulma sürecinde edinilen diğer bilgilerin geniş bir perspektifte sentezlenmesiyle yapılan analizleri içermektedir.

ORİJİNAL POZİSYON BAŞLANGIÇ DURUMU MU YOKSA FITRAT DURUMU MU?

Rawls'ın teorisinin kapsamlı yorumunda orijinal pozisyonun veya fitrat durumunun irdelenerek ne anlam ifade ettiğini, edebileceğini ele almak gereklidir. Orijinal pozisyon, akletmeye muktedir bireylerin yani hâlihazırda mevcut çok sınırlı bazı bilgilere haiz, onları sentezleyerek kullanabilecek ve en nihayetinde toplumsal algılarla manipüle edilmiş kişilerin “malumun ilanı” şeklinde sözde adalet ilkeleri tespit edeceği bir süreç midir sorusu zihinleri meşgul etmektedir. Fitrat durumunda insanlar yaradılışlarına uygun adalet ilkeleri bulmaya daha ehil addedilmektedir. O halde Rawls'ın orijinal pozisyonu ile Türkçe “fitrat durumu” şeklinde tercüme edilebilen kavram aynı anlama gelmekte midir?

İnsanların farklı fikirlere ve değerlere sahip olması hasebiyle hüküm verme mercii hususunda ortak bir kanaate varılamaması süregelen muazzam ve çetrefilli adalet sorunsalına yol açan icrai çatışmanın temelini teşkil etmektedir. Eğer hüküm kaynağı olarak yaratıcı ve yönetici² olarak “tek ilah” (Allah/Tanrı) mutlak otoritesi kabul edilirse (inananlar açısından) fitrat durumu olarak orijinal pozisyon için birbir eşleşme kabulü makuldür. Zira her şeyi yaratan ve onlara mahiyetini vahyeden tek ilah, veri olarak fitrata uygun adalet ilkelerini de onların keşfine ve idrakine bir imtihan olarak bırakmıştır. Aksi durumda ise tek ya da herhangi bir ilaha inanmayan, hüküm kaynağı olarak kendilerinin ve atalarının uzun süreler boyunca akıl ve mantık süzgecinden geçirerek elde ettiği değerler manzumesini hukuk normları şeklinde yaşam düzenleyicisi olarak gören, mütemadiyen seküler hayatı

² A'raf Suresi 54. Ayet: Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek (yönetmek) de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.

tercih eden bir paradigma için orijinal pozisyon ile fitrat durumu aynı anlama gelmeyecektir. Orijinal pozisyonun gerekçelendirilmeye dayanan meşruiyet aşaması çok tartışmalıdır. Çünkü temsili kitlenin edimleri toplumunu ne kadar yansıtmakta sorunsal zihinleri meşgul etmektedir. Varsayımdan pratiğe geçişte uygulama sıkıntısıyla yüzleşme ihtimali yüksek olan kimi adalet ilkeleri belki orijinal pozisyondaki kümenin tam desteğini, onayını alsa bile toplum nezdinde asla kabul edilemeyecektir. Nitekim laik, demokrat, seküler akıl yürütmeleriyle elde edilen bazı adalet ilkeleri din eğilimi yüksek olan bir halkta meşruiyet kazanamayacaktır. Tam tersine dini saiklerle elde edilen bazı adalet ilkeleri seküler hayatın yaşandığı toplumlarda laiklik vurgusuyla demokratik bir hak olarak reddedilecek ve yasal olarak mevzuatta yer alsa bile fiilen işlerlik kazanamayacaktır.

Rawls'ın dine ve yönetime bakış açısı da analize katıldığında orijinal pozisyon, fitrat durumu ile uyuşmamaktadır. Öyleyse orijinal pozisyondan elde edilen adalet ilkeleri gerekçelendirilme ve meşruiyet açısından laik, demokrat, seküler yaşam ve yönetimi benimsemiş toplumların hâkimiyetinde yaygın olacaktır. Din eğilimli toplumlarda ise fitrat durumundan elde edilen adalet ilkeleri din kaynağı olarak Allah'ın/Tanrı'nın vahyettiği kutsal metinlere uygunluk raddesinde meşruiyet arz edecektir. Zira iman dolu düşünceye göre "Tanrı'nın her şeyi kendi adaletli elinde tuttuğu yerde ne kavga olur ne de yokluk" (Scheurmann, 2014: 63). Nitekim bugün İslam coğrafyası olarak kabul edilen ülkelerde zorlama ve dayatma şeklinde benimsetilmek istenen laik, demokratik ve seküler değerler kabul edilmemekte, inananlar baskı ve zulümden kurtuldukları ilk fırsatta bile fitrat durumuna meyletmektedirler. Adaleti ve evleviyetle iktisadi adaleti sağlayacak orijinal pozisyon-fitrat durumu bileşeni, sadece belli bir paradigmanın adalet ilkelerini yönetim şiarı edinmek yerine toplumda (şiddet, terör, baskı, zulüm oluşturmeyen ve inananları-inanmayanları tahakküm altına almayan) kabul görmüş alternatif adalet ilkeleri setlerini (tabiiyetindeki ve aidiyet duyanlarına) eşit şekilde uygulamakla sağlanabilir.

BİLGİSİZLİK PEÇESİNİN İNCELMESİNDEN SONRA ORTAYA ÇIKABİLECEKLER

Rawls'ın kuramında bilgisizlik peçesinden kısmen bile olsa azade olan ve belirli bilgilere kavuşan bireylerin (mutlak veya sınırlı) uzlaşmasının adil prosedürle düzenlenmiş ideal olarak adaleti tesis edebilecek bir anayasanın yapımını olası hale getirdiği açıklanmaktadır. Dolayısıyla Rawls kendi hayat algısına göre (alternatifleri makul olduğu müddetçe meşru görse dahi) düşünce, kişi, vicdan

özgürlüğünü ve eşit siyasal hakları yurttaşlık özgürlükleri kapsamında garanti altına alabilen siyasal sistemin anayasal demokrasinin bir şekli olması gerektiğini savunmaktadır (Rawls, 1999: 173). Yaklaşımın kabulüyle birlikte geçerliliği toplumdun topluma ve egemen erkin benimseyişine göre değişmesi Rawls'ın önerisinin yaşadığı sosyal ortama uygun gördüğü ve dahi orada süregelen hegemonyanın sistematikleşmiş halinin yansımasıdır. Bu noktada, en azından Türkiye açısından bir parantez açmak gerekmektedir. Anayasal demokrasi, şüphesiz aksini iddia edenler (mütemadiyen Medine Vesikası örnek gösterilerek) olmakla birlikte, İslam'ın yapısına uymayan yöntemdir. İslam, hak ile batılı ayırt etmek için indirilmiş olan Kur'an'ın yol göstericiliğinde, Kur'an ve sünnet ile çağın sorunlarına yönelik içtihatlar üreterek çözümler bulmaya çalışan Müslüman yöneticilerin koşulsuz şartsız Allah'ın ayetlerine uyduğu yönetimi emreder. Laik, demokrat, parlamenter, anayasal demokrasi ise bireylerin salt aklına (Kur'an anlatımıyla heva ve heveslerine göre) ve yaşanılabilen olaylara yönelik çözümlere istinaden oluşturulan hukuk normlarına uygun yönetimi içerir. Dolayısıyla (yine aksini savunanlar her daim olacağı üzere) İslam yönetimi ile anayasal demokrasi aynı değildir ve uyuşmaz. Bu konuda yapılması gereken, önerildiği üzere vatandaşlara daha iyi bir yaşam sunacağı öngörülen çoklu (en azından düalist) hukuki, iktisadi yapıyı üniter devlet organizasyonu içinde işler kılmaktır.

İYİ VE SINIRLARI

MacIntyre'in tasnifleri, Kant'ın ahlakçılığı, Sandel'in deontolojik etik argümanları ve Rawls'ın adalet ilkeleri ele alındığında bir erdem olarak "iyi" insanlara çeşitli tercihler sunabilir. Şüphesiz her düşünür, bilim insanı ve filozof ile bunun da ötesinde normal bir akıl seviyesine sahip her insan kendi kişisel mutluluğunu en üst düzeye çıkarmak için uğraşır. Çeşitli erdemler, içsel ve dışsal iyiler, pratikler ve kurumlar ile donatılmış yahut kuşatılmış birey, seçimlerini *a priori* koşullar içinde karşılıklı etkileşimin odak noktası olmadan yapmak zorunda kalır. Dolayısıyla kişilik benliğe mündemiç olsa bile iyinin çeşitli yorumları arasında sıkışıp kalarak kendinin muhteviyatını idrak etmekte zorlanabilir.

İyiler kimi zaman zıttı ile beraber anlam bulsa da MacIntyre'in söylediği gibi kavramların mütemadiyen başlı başına ele alınması eksik anlaşılmalara yol açabilir. Burada teorik açıdan kimin yahut hangi ideolojinin, doktrinin, dinin, felsefenin vb. haklı olduğu kapsamlı sistem açısından bütüncül ve tek olarak ele alınamaz. Eğer amaç toplumsal iyiyi ve geniş çerçevede evrensel iyiyi tespit edip uygulayabilmek ise bu inanç silsilelerine sahip olan bireylerin kendi hayat algılarına en

uygun ve halk içinde toplumsal sözleşmeye maksimum düzeyde temellendirme sağlayacak bir konsensüsü elde edebilmek mühimdir.

Nitekim Sandel'den hareketle liberteryen ve egaliteryan argümanlar değerlendirildiğinde faydacılığa evrilen çeşitli unsurlar Rawls'ın teorisine dair eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Her ne kadar Rawls, kuramının onları bir şekilde parantez içine alma üzerine kurulu olduğunu belirtip vurgulasa bile diğer düşünürler bunun büyük bir çelişki ve boşluğa yol açacağını söylemektedirler. Toplumsal sorunlara dair kendi başına duran ve kapsayıcı bir sistem inşa etmek isteyen Rawls, mikro problemlere çözüm bulma noktasında eksik ya da formel açıdan kapsayıcı olmayan bir teori geliştirdiği gerekçesiyle acımasızca eleştirilmektedir. Makro önermeleri hususunda liberal ve demokratik toplumlarda kamusal aklı inşa eden örtüşen görüşbirliği nosyonu genellikle olumlu karşılanırsa dahi Sandel açısından müzakereci adaleti kısıtlayan argümanı eksik ve manipüle, istismar edilmeye açık addedilmektedir.

Kimileri Rawls'ı farazi bir orijinal pozisyon tasvirinde kendi 'daha' iyilerini topluma aktarmak için bir fantezi içerisine girdiği şeklinde eleştirmektedir. Bazıları ise bireyi olduğundan daha fazla kısıtladığı gerekçesiyle ve onların edinimlerini gayri adil bir biçimde gasp ettiği (argümanlarıyla edilmesine imkân sağladığı) yahut buna yol verdiği gerekçesiyle tenkit etmektedir. İyiyi hakkaniyet olarak adalet çerçevesinde değerlendiren Rawls'a karşı Sandel'in ortaya koyduğu boş formalizm eleştirisi dikkat çekicidir. Bireyi kendi hayat planını gerçekleştirme konusunda serbest bırakacağını iddia eden Rawls bunun için yeterli argümanlar sunabilmiş midir? Sandel'e göre bu hususta teori başarısızdır. Öyle ki onun kriterleri ve perspektifi için kısır bir çatı model sunan Rawls, sadece liberalizmin ve liberteryenlerin minimal devlet ile maksimum bireysel fayda (çıkar) ve her şey pahasına amaçlarını gerçekleştirmek isteyenlere karşı bir kısıt sunmaktan öteye gidememektedir. Rawls'ın kuramının erdem olarak iyinin sınırlarını ahlaki ve etik açıdan gerekçelendirme hususunda başarısız olduğu düşüncesi MacIntyre, Sandel ve mütemadiyen komüniteryan argümanların savunucuları tarafından dile getirilmektedir. Hakkı yarara incelemek isteyen Rawls ise ne öyküsel hayata ne de cemaatçi tenkitlere karşı bir savunma yapmamaktadır. O, bunun kamusal aklın işi olduğunu söyleyerek kendi açısından konuyu kapatmaktadır.

ÇATIŞAN VE YARIŞAN ÇIKARLAR KARŞISINDA ADALET ERDEMİ VE FAYDACILIK

Amerikan kültüründe farklı dinlerin, ideolojilerin, felsefelerin ve doktrinlerin müzakere edildiği ortamı kiliselere ve üniversitelere hapseden genel kabul Rawls'ta da görülmektedir. Şüphesiz bu durum tarihi bir birikimin ürünü olarak değerlendirilebilir. Zira Batı'yı çok zorlayan Katolik ve Protestan mücadelesi, dinin emrediciliğinden azade olmak isteyen ve seküler hayat tarzını benimseyen bireyleri ve kitleleri liberal düşünce tarzına yakınlaştırmıştır. Dolayısıyla adalet erdemi ilahi öğretilerde değil, kişilerin dünyayı algılayışına ve ele alışına göre dizayn ettiği modern hukuk normlarında aranmaya başlanmıştır. Dinlerin adalet nosyonu artık hükümlerden sadece istenilenler elde edilemediğinde ruhu, zihni rahatlatacak bir söylev düzeyine indirilmiştir. Din tandanslı düşüncelerin hapsedilmişlik olgusu eşliğinde cemaatlerin (toplulukların), derneklerin, vakıfların ve benzeri oluşumların sosyal hayata ekonomik açıdan çatışan ve yarışan çıkarlara sahip olarak katılan bireyleri ne şekilde etkilediği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Rawls kendi başına duran siyasal liberalizm içinde bireylerin toplumsal sözleşmeyi dizayn edebilecek ana normlar yani adalet ilkeleri üzerinde uzlaşmak için müzakere ederken inançlarını, genel kabullerini arka plana atmasını (paranteze almasını) istemektedir. Sandel ise bu argümanı eleştirmektedir. Tenkitini çeşitli açılardan ele alabileceği gibi faydacılığın bazı makul addedilebilecek unsurlarıyla da gerekçelendirmektedir. Örneğin Bentham ve Mill 'en adil fiyat' hususunda bireylerin farklı kabulleri olabileceğini ve bunun da onların zihin dünyasını inşa eden çeşitli öğretiler temelinde anlam bulabileceğini söylemektedir. Fakat bunların adaletin fiyat mekanizması üzerinde takibinin nasıl olacağı sorusuna yönelik cevaplar farklıdır. Bazıları adil fiyatı, mutlak anlamda işleyen ve serbest rekabet halindeki piyasalarda belirlendiği, ekonomiyi arz ve talep sistemi içerisinde dengeye getireceğine kesin olarak inandıkları için savunmaktadırlar. Diğerleri ise eğer sosyal hayatın olası tüm imkânları bireylere *a priori* dengeli dağıtılsa uygun bir alışveriş silsilesi içerisinde hakkaniyete uygun mübadelenin gerçekleştirilebileceğini müdafaa etmektedir. Peki, bunların hangisi daha kabul edilebilirdir? Görünen o ki ne tam rekabet koşulları ne de mutlak bir tekel organizasyonu günümüz ekonomik sistemlerine tatbik edilememektedir. Dolayısıyla farklı hayat planlarına sahip insanların toplumsal organizasyon içerisinde fiyat adaletini hissedebileceği düzenleyici ve denetleyici yapıya bir ihtiyaç vardır.

Faydacıların ve liberteryenlerin genellikle karşı çıktığı etkin ve müdahaleci devlet anlayışı kuşkusuz Rawls ve Sandel için de pek makul görünmemektedir. Fakat

onlar sosyal sözleşme ile dizayn edilmiş arka plan kurumlarının mevcudiyetinin gerekliliğine önem vermektedirler. Zira gerekçelendirilmiş ve meşruiyet kazanmış kurumların yokluğunda asimetri bilgi sorununa dair çözümler üretilemeyeceğini öngörmektedirler. Dolayısıyla serbest piyasanın tahakkümünden uzak durmaya çalışırlar.

Bir diğer sorun ise anormal durumlarda devletin ve kişilerin piyasanın işleyişine dair takınacakları tavra ilişkindir. Sandel'in Amerika'da meydana gelen çeşitli felaketler hakkında faydacı, egalitarian ve liberteryen argümanlara dayalı olarak olası yaklaşımları karşılaştırmalı şekilde ele aldığı örnekler (Sandel, 2015: 21-30) adalet teorisinin sorgulanması açısından önem arz etmektedir. Örneğin bir kasırga sonrası zor durumda olan bireylere arz ve talep mekanizmasına dayanıyor diye normal fiyatlarından çok daha yüksek bir oranda (miktarında, değerinde) fiyat talep etmenin hakkaniyete uyup uymayacağı hususunda geliştirdiği söylemler dikkat çekicidir.

Amerika'da gündemi her daim yoğun şekilde meşgul eden profesyonel (literatürde paralı, gönüllü kullanımı da mevcut) askerlik konusu (Sandel, 2015: 117-131) ile ne tür yaralanmaların gazilik sayılacağı hususu Sandel'in çeşitli argümanlarla ele aldığı ihtilafli mevzulardır. Taşıyıcı annelik (Sandel, 2015: 131-144) ile kürtaj ve kök hücre (Sandel, 2015: 327-330) konularında da açıklamalarda bulunmaktadır. Bunların hepsi adalet, iyiler ve erdemler hakkında olduğu kadar işlem biçimleriyle ekonomik adalet problemlerini de ortaya çıkaran olaylardır. Tüm toplumu ilgilendirmeleri nedeniyle hem çare bulma hem de tepki boyutunda bütün yurttaşların hatta insanlığın söz hakkı doğmaktadır. Sandel, Rawls, Nozick ve konuyla ilgilenen diğer düşünürler, bütün bunları kamusal müzakere içerisinde ideolojik tartışmalardan arındırmak ile mutlak anlamda onların baskısına yahut karar vericiliğine bırakmak arasında oluşabilecek alternatif çözümleri değerlendirmektedir. Sandel'in Rawls'ı eleştirdiği temel nokta; bu görüşlerde eğer herhangi bir dinin, ideolojinin, öğretinin ortaya koyduğu makul addedilebilecek değerlerden azade şekilde muhakeme etmek çeşitli bedeller ortaya çıkarıyorsa, onlar insanları adaletin ilkesel boyutuna mı yoksa fayda maliyet analizine mi yönlendirmektedir? Sandel için Rawls'ın teorisi bedelleri dikkate almadığı için devleti, kurumları, yöneticileri ve bireyleri radikallerin taarruzuna ve manipülasyonuna açık bırakmaktadır. Dolayısıyla Rawls kuramı ayrıntıları, detayları irdelenmediğinden uzun vadede oluşabilecek krizleri çözmek için derinliğe sahip değildir.

Halihazırda Türkiye'nin gündemini fazla meşgul etmese bile zorunlu askerlik, profesyonel ordu, kürtaj hakkı, eşcinsellerin konumu dünya genelinde çeşitli görüşler dahilinde tartışılmaktadır. Bunların sosyopsikolojik, ahlaki, ekonomik ve siyasi etkileri görüldüğü kadar toplumsal sözleşmeye etki eden ve gelir dağılımını bozan yansımaları da ele alınmalıdır. Zira artan küreselleşme ile özellikle medyanın, sinema ve dizi sektörünün ulaşılabilirliğinin kolaylaşması zikredilen konular üzerine izlenmenin, takip etmenin, etkileşimin muazzam boyutlarda olmasıyla yaşadığı yerden kopuk zihinlerin toplumlarına yabancılaşmasına yol açtığı ortadadır. Dolayısıyla ilgililere yeni görevler düşmektedir. Faydacılık hiç olmadığı kadar etkindir ve kontrol edilemez haldedir.

Rawls, MacIntyre, Nozick ve Sandel ile faydacı, eşitlikçi, cemaatçi argümanlar birlikte değerlendirildiğinde kişilerin çatışan ve yarışan menfaatlerine karşın bazı toplumsal özelliklerin piyasanın işleyişi içerisinde fiyatlandırılmaması ve mübadele edilmemesi gerekliliği gözler önüne serilmektedir. Birlikte yaşamın kültürel ve psikolojik zeminini oluşturan erdemlerin, iyilerin, değerlerin ve adalet ilkelerinin pazarlık edilip satılan-alınan şeyler haline getirilmesinin toplumda çözülmeye yol açacağı endişesi dikkate alınmalıdır. Faydacılığın hoşagiden söylemleri kişileri teşvik etse bile hayat evreni için inşai bağlamda çimento özelliği olan öğelerin yıpratılması sosyal sözleşmeyi sürdürülemez hale getirebilir. Dolayısıyla Rawls'ın kuramıyla ortaya koyduğu kapsayıcı makro yapı, MacIntyre'nin erdemlerle ve Sandel'in komüniteryan ilkelerle yaptığı çarpıcı eleştiriler dahilinde örneklendirdiği mikro uygulamaların entegre edilip güçlendirildiği bir sistem ile daha uzlaşmacı hale getirilebilir. Adalet ve iktisadi adalet böyle bir organizasyon içerisinde azami derecede gerçekleştirilebilir.

HAKEDİŞ NOSYONU

Adalet erdeminin çeşitli boyutları vardır. Bunlardan birisi de dağıtıcı yahut dağıtıcı adalettir. İlgili husus mütemadiyen hakediş nosyonu ile alakalıdır. Hangi bireylerin neyi, ne kadar ve hangi çabalar sonucunda elde edeceği bu kavramın özelliğidir. Eski Yunandan günümüze değin birçok filozof, düşünür, ekonomist ve diğer çeşitli bilim dallarından insanlar hakkaniyete uygun bir edinim sürecinin ne şekilde gerekçelendirilmesine yönelik farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunlardan ihtilaf anlamında en şiddetlisi liberteryen, egaliteryan, faydacı ve komüniteryan argümanların çatıştığı ABD'de görülmektedir.

Eski çağlarda kişilerin, ailelerin ve toplumun ortaya çıkardığı ürünlerin kime ait olduğu sorusuna yönelik cevaplar mütemadiyen egemen gücün, kabile reisinin

veya devletin olduğu şeklindedir. Modern zamanlar ise bireyselliğin daha çok öne çıktığı, devlet aygıtının kurumsal işleyişine dair kısıtlamaların kişiler lehine ve kamu aleyhine genişletildiği -ki bu olumlu olarak görülmektedir- bir evrede görüşlerin daha açıkça ve fakat oldukça sert tonda ortaya konulduğu görülmektedir. Dolayısıyla sahip olma ile hak talep (iddia) etme kavramına atfedilen normlar değişkenlik arz etmektedir.

Neyi hak ettiğimiz hususunda Nozick bireylerin meşru şekilde elde ettiği her şeyin kendilerine ait olabileceğini söylerken bunu liberteryen savlarla gerekçelendirmektedir. Herhangi bir şekilde başkalarının çabaları sonucu ürettiği malları, hizmetleri ve diğer edinimleri belirli bir uygunluk silsilesi içerisinde bedelini ödeyerek alabilirsek o şeylerin mülkiyetini mutlak anlamda ele geçirdiğimizi düşünmektedir. Onların kısa yahut uzun erimli menfaatlerinden yararlanmanın ekstra bedellere yol açmaması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla yeniden dağıtıcı sosyal politikalara karşıdır. Serbest piyasa mekanizması içerisinde bu faaliyet ve işleyiş yöntemi makul görülmektedir. Fakat mütemadiyen eksik rekabet piyasaları, zorlayıcı koşullar, beklenmeyen arz ve talep şokları, içsel ve dışsal krizler hakedişin konumunu ve kapsamını etkilemektedir.

Normal koşullar altında fonksiyonlarını yerine getiren ve fiyat mekanizmasıyla insanların faydalarını en çoklaştıran bir ekonomi hakedişin adil şartlarını en üst düzeye getirebilir. Nitekim Nozick *a priori* böyle bir sistematiği öngörmektedir. Fakat onun dizayn yahut tasvir ettiği bu durum mükemmel bir sistemi gerektirmektedir. Gerçek hayatta ise mevcut koşullar -özellikle asimetrik bilgi problemi-malların ve hizmetlerin değiş tokuşu hususunda kimin neyi hak ettiğini veya bunun adil bir prosedür içerisinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini sorgulamaktadır.

Nitekim Nozick'in görüşlerini ele alan Sandel'in de söylediği üzere serbest piyasa koşulları çoğu zaman arz ve talebin orantısızlığı yüzünden insanlara normal şartlarda elde edemeyeceği gelirler veya giderler sunarlar. Piyasa şartları içerisinde prosedür açısından iyi işliyormuş gibi görünen bazı sektörler zamanla dağıtım fonksiyonunu yerine getiremez hale gelebilir. Buna en temel örnekler genellikle inşaat alanında görülmektedir. Küresel krizlere neden olan emlak balonları dağıtıcı payların eşitsiz dağılımını en çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Bireylerin ürettiği kadar veya üretmesi öngörüldüğü kadar tüketim yapabileceğini ortaya koyan teorilerin aksine herhangi bir plan içermeden, belirli tahminlere dayalı olarak ya da her şeyin iyi gitmesi öngörüsü ile verilen krediler hakediş nosyonunu tahrip etmektedir. Hanelere yahut kişilere ömür boyu bekledikleri servet miktarlarını

bile aşan krediler verilmesi ve onlarla birlikte büyük alımlar yapmaları ekonominin tahsis fonksiyonunu zedelemektedir.

Bütün bu sayılanlara ek olarak gerekçelendirme hususunda farklı düşünürler hakedişin değişik türlerini ele almaktadırlar. Bazıları insanların sırf var olmaları sebebiyle toplumdaki mallara, mülklere, servetlere doğal olarak sahip olduklarını ve bunlar için herhangi bir bedel ödenmesi gerekmediğini düşünerek özel mülkiyete karşı çıkmaktadırlar. Bunun tam aksi görüşte olanlar ise özel mülkiyetin kişilere sahiplik, hak iddia ve talep etme, koruma, geliştirme ve gelecek nesillere devretme bilinci aşılayarak medeniyet gelişimini sağladığını düşünürler. Dolayısıyla bunların ihtilafı hakedişlerin dağıtıcı nosyonunu adalet erdemi içerisinde başat aktör konumuna getirmektedir.

Sonuç olarak söylenebilir ki ortada herhangi bir medeniyet olmadığında ve doğa durumu insanlara keyfi sunumlar bahsettiğinde kimin neyi ne kadar elde ettiği ve bunun da ötesinde hak ettiği gerekçelendirilemez. Dağıtım adaletine ihtiyaç duyulması için çatışan ve yarışan kıt kaynakların mevcudiyeti olmalıdır.

KANT'TAN İKTİSADİ ADALETE

Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*³ ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserlerinde herhangi bir ilahi iradenin buyruklarına başvurmaksızın, arı duru bir şekilde, bireyin yaşamını şekillendirecek ilkeleri salt akılla bulmasının yöntemini sorgulamaktadır. Kişinin diğer insanlarla ilişkisini empati bilincini idrak edebilen bir düzeyde sürdürebilecek ahlak normlarını bulmaya çalışması çok katmanlı bir ele alış gerektirir. Bunun sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları da düşünülmelidir. Dolayısıyla Kant için bireyin öz benliğinden hareketle amaçlarını idrak edebilecek bir sistematiğe yönelik olarak kategoriler belirleyebilmesi önemlidir. Koşulsuz (kesin) buyruk önermesi veya her bireyin aklını kullanarak elde edebileceği evrensel ahlaki ilkeleri seçme hususunda cesaret vurgusu doğrudan olmasa da adaleti sağlama hususunda bireylerin otonom gücünü ortaya çıkarma yönünde bir faaliyettir. Doğrusu herhangi bir ilahi hükümranın yani Tanrı'nın belirlediği unsurlardan ziyade kişilerin düşünüm yoluyla ulaşabileceği evrensel ahlak ilkeleri tasviri özellikle bu çeşit bir yüce varlığa ve emrettiklerine inanmayanlar için iktisadi adaleti sağlama hususunda örnek oluşturabilir.

³ Arı Usun Eleştirisi şeklinde de tercüme edilmektedir.

Faydacılığın reddedilmesi gerekliliği noktasında Kant'tan hareketle Rawls, Sandel ve bu minvalde düşünceler geliştiren herkes mutluluğu en üst düzey çıkarmanın çatışan yararlar karşısında otonom bireyleri diğerlerinin düşmanı yapabileceğini öngörmektedir. Belki eski çağlarda yönetici ve muktedir erkin işleyen piyasalarda mal ve hizmet akımının teşekkülünü, takibini, denetimini belirli fiyat sistemiyle mutlak bir kontrol içerisinde yürüttüğü söylenebilir. Fakat günümüzde aksak serbest rekabet piyasaları asimetri problemlerini, piyasa başarısızlıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bütün bunlardan öte adil fiyat uygulamalarının kıstaslarını muğlaklaştırmaktadır. Kuşkusuz ekonomik sistemin birtakım normatif ve evrensel prensipler dâhilinde işletilmesi arzu edilen bir durumdur. Lakin yerel, ulusal ve global ölçekte çeşitli mal ve hizmetlerin piyasalarda büyük bir rekabet çılgınlığı içerisinde mübadelesi ele alındığında gayri adil durumların ortaya çıkabileceğini tahmin etmek zor değildir.

Gelir eşitsizliği oluşturan işlemler bütünü (özellikle prosedürel açıdan uygunluk gösteren alım satım faaliyetleri) Kant'ın kategorik imperatif önermesi altında değerlendirildiğinde birçok açıdan evrensel ahlak ilkesine uygunluk gösterebilir. Çünkü arz ve talep koşulları içerisinde bireyler bazı malların ve hizmetlerin fiyatını global piyasalarda izleyebilecek yeterliliğe sahip değildir. Onlara sunulan fiyat karşılıklı rıza temelinde hukuka uygun görülebilir fakat daha önce de değinildiği üzere asimetric bilgi sorunu mütemadiyen alıcıların normalden daha yüksek bir bedel ödemesine yol açabilir. İşte bu noktada Kant, satıcılara yönelik olarak ödev ve yükümlülük kapsamında evrensel bir ahlaki ilkeyi ortaya koyar. Her ne şartta olursa olsun ticaret ehlinin sırf kendi benliğine saygısından dolayı sattıklarını düzgün ölçüp tartarak ederi nispetinde tüketiciye ulaştırması gerekmektedir. Eğer bunu diğer tüketiciler nezdinde saygınlığını kaybetmemek için yaparsa ahlaka uygun davranmış olmaz. Zira bu tutum meslek etiğine ve evrensel ahlak kriterlerine uymak için değil sadece diğer işlemlerde yani gelecekteki olası satışlarda faydasını korumak içindir. Herkes bu şekilde davrandığında faydacılığın argümanları galip gelmektedir. Bir noktadan sonra bu faaliyet silsilesinin aksadığı noktalar piyasada tıkanıklığa yol açabilir. Çünkü herkesin *a priori* ahlaklı olamayacağı görüldüğünde işini düzgün yapanlar bunu sırf menfaatlerini maksimize etme amacı uğruna gerçekleştirirlerse belirli bir kaliteyi sürekli elde edip tüketicilere sunacaklar ve bu da ister istemez fiyat artışlarına yol açacaktır. Nitelik açısından zaman içerisinde çeşitli alt ve üst gelir grupları arasındaki farkı daha keskinleştirici etki doğuran bu uygulama Kant açısından kabul edilebilir değildir.

Ona göre toplumda hakkaniyete uygun ahlak bilincine uyumlu bir alışverişin devam edebilmesi için üreticiler ve tüketiciler mübadelelerini ödev bilincine bağlı olarak gerçekleştirmelidirler.

İnsanların eskiye nazaran daha fazla araçsallaştırılması, kişilerin modern zamanların kendine ve emeğine yabancılaşan bireyler yığını içinde ekonomik işlem bütününde ikincil konuma itilmesi şüphesiz Kant içinde bir problem olarak addedilebilirdi. Fakat onun kategorik buyrukları insanları ekonomik işlemler bütününde daha adil kılabilir miydi? Buna verilebilecek cevap muhtemelen evet olabilir. Yanılmaya dayalı olduğu öngörülen fakat güven hissi üzerine inşa edilmesi gereken ekonomi faaliyetlerinin eğer bu şekilde gerçekleştirilmez ise büyük bir bunalım ortaya çıkardığı görülmektedir. Kimsenin kimseye itimatının olmadığı ve sadece arzu edilenin en kısa sürede elde edilmeye çalışıldığı bu kapsayıcı sistem faydacılığın en bariz ve kuvvetli örneklerini sunmaktadır. İktisadi adaletsizliği körükleyen yapıya karşı Kant argümanları tespit edilebilen küçük sorunlar içerse dahi genel anlamda ticari işlemlerde ahlaklı davranmayı teşvik edeceği için güncel uygulayıcılarının benimsemesi gereken ilkeler setini sunmaktadır. Erdemli ve insan onuruna yaraşır müzakereci adaleti tesis ederek toplumsal ahengi güçlendiren faaliyetler Kant'ın öngördüğü evrensel ahlak nosyonları ile gerçekleştirilebilir. Yine de diğer doktrinlerin, ideolojilerin, felsefelerin, sistematiklerin ortaya koydukları ele alınarak toplumun ihtiyaçlarına denk gelecek adaleti üreten ilke setleri tartışımcı süreçlerle hayata geçirilmelidir. Kant'ın savları tek başına herkesin gereklerini tatmin edemeyebilir.

ÜNİVERSİTELERİN MİSYONU VE GÖÇMEN ÖĞRENCİ KONUSU

Sandel'in Amerika Birleşik Devletleri sistemi içinde faaliyette bulunan üniversitelerin kuruluş amaçlarını, görevlerini ve güncel olarak yerine getirdikleri fonksiyonlarını ele aldığı bölüm (Sandel, 2015: 223-255) ilgililere düşündürücü örnekler sunmaktadır. Amerika'da kabulde kendi kurumsal kimliklerine bağlı olarak baştan itibaren bir takım fonksiyonlara yönelik kriterleri belirleyen fakat süreç içerisinde değişik özelliklere sahip öğrencilerin başvuruları karşısında üniversitelerin verdikleri kararların etkileri incelemeye değerdir. Dolayısıyla Sandel'e göre ilgili kurumların tercihlerinin mahkemelerde ve toplum nezdinde ortaya çıkardığı problemler irdelenmelidir.

Siyahi ve Yahudi kökenli öğrencilerin geçmişten gelen bazı dezavantajlı durumlarını telafi etmek amacıyla belirlenen kotaların diğer tüm adaylara karşı bir hak-

sızlık oluşturup oluşturmadığı sorusu düşündürücüdür. Bunun da ötesinde elenenler için can yakıcıdır. Zikredilen konuda Sandel, Amerika’da çeşitli üniversite başvurularında adayların istenilen özellikleri karşılamlarına rağmen elenmelerine istinaden diğer ayrıcalıklı kotalar dahilinde üniversitede okuma imkanı bulan kişilerin bunu onlardan daha çok hak edip etmediğini sorgulamaktadır. Dolayısıyla problem oluşturduğu öngörülen özel kontenjanların mevcudiyetiyle kamuya açık üniversitelerde bazı kişilere en azından sayı kısıtlaması yoluyla avantaj sağlanması adil midir sorusunu yöneltir.

Sandel bazı düşünürlerden hareketle bunun hak kazanmayla yahut adaletle ilgili olmadığını söylemektedir. Rawls’ın telafi edici argümanları da bu görüşe uygundur. Nitekim üniversitelerin kurum olarak kamunun ihtiyaçlarını tatmin etme yahut beklentilerini gerçekleştirme gibi bir misyonu olup olmadığı sorusu zihinleri meşgul etmektedir. Ona göre üniversiteye giriş, kazananlar açısından onur veya şeref gibi ekstra özellikler kazandırmadığı gibi kaybedenler açısından da utanç, üzüntü ve aşağılanma kaynağı olamaz. Zira tarihin belli bir anında herhangi bir organizasyonel yapı içerisinde, kavramlar ve kuramlar açısından belirli bir çerçevede dahilinde kuruluş amaçları ortaya konulmuş bir üniversitenin alacağı öğrenciler için kendi kriterlerini belirleme hakkı her daim mevcut olmalıdır. Buna istinaden verdiği bir örnekte Sandel hedefi Hristiyan öğretiyeye uygun şekilde eğitim vermek olan bir üniversiteye Yahudi ve Müslüman yahut ateist, deist, agnostik ve benzeri inançlara sahip adaylar tarafında başvuru yapıldığında reddedilmesinin onlara karşı haksızlığa yol açıp açmadığı sorusuna cevap verir. Ortaya koyduğu argümanlara dayalı olarak ‘değildir’ şeklinde cevap verir. Zira üniversiteler bir eğitim vererek sonucunda bireye sağladığı diploma ile o meslek dalına dair iş yapabilme niteliği kazandırmaktan öteye gitmez. Dolayısıyla onlara statü içeren bir meslek vermez. Buradan hareketle kimin hangi üniversiteyi ne kadar hak edip hak etmediği sorusu Sandel için bir adalet konusu olarak ele alınamaz.

Herhangi bir üniversite bulunduğu bölgede etkin bir misyona yönelik olarak toplumda bulunan değişik ırklara mensup kişilere tahsis edilen özel kotalar sayesinde temsilde çeşitliliği artırıp kurumların işleyişine katılımını sağlamak amacıyla kontenjanlar belirleyebilir. Örneğin bir milyon nüfusu olan bir şehirde, amacı ve kuruluş fonksiyonu (öncelikle ve nihayetinde bilim olmak üzere) bölgeye sosyal ahengi, ekonomik dengeyi ve ihtiyaç duyulan işgücünü temin etmek olan üniversite açılmıştır. Kapsamın belirlendiği bölümler açılarak üniversitenin ilgili bilim dallarına alacağı öğrenciler hususunda başvurularda çeşitli etnik gruplara mensup kişilerin toplumdaki sayısına göre dağılım içeren kontenjanlar tespit edilmektedir.

Böyle bir uygulamanın yapılabilmesi ahlaki midir değil midir? Muhtemelen buna verilecek yanıt üstteki açıklamalara istinaden ahlaki olduğu yönündedir. Zira üniversitenin *a priori* belirlediği ilkeler onu böyle bir yönüme sevk etmektedir. Aksi iddia edip buna çeşitli argümanlar sunarak karşı çıkabilecek olan kişiler muhakkak mevcuttur. Fakat birlikte yaşamının teminatı olarak kurumun ortaya koyduğu gerekçeler halk için daha makul addedilebilir. Zaten irrasyonel argümanlar dahilinde bir prosedür izlenirse kamuoyu şiddetli şekilde negatif geri bildirim sunacaktır. Dolayısıyla Sandel çeşitli doktrinleri ele alarak sunduğu gerekçelerle tarihi, toplumsal, kültürel ve ekonomik dezavantajları telafi etmeye yönelik üniversite kontenjanlarını olumlu karşılamaktadır.

Peki, Türkiye'de sistem nasıl işlemektedir? Amerikan kurumsal yapısı kendine has uygulamalar barındırmaktadır. Türkiye'de üniversitelerin öğrenci alımı Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin yaptığı sınavlara bağlı olarak yapılmaktadır. Nitekim öğrenciler üniversite eğitimi seviyesine geldiğinde her mezun olan ve daha önce biriken adayların kontenjanları sayıca aşması sebebiyle sınava tabi tutulmaktadır. Fakat vakıf üniversiteleri şeklinde organize edilmiş eğitim yapısı imkânı olanlara daha düşük puanlar alarak kontenjanlara yerleşme hakkı sunmaktadır. Tabii puan skalası bazı bölümler için değişmektedir ve bu işin başka bir boyutudur. Öncelikli olarak ele alınması gereken konu devlet üniversitelerindeki kontenjanların dağılımıdır. Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve lise eğitimini tamamlamış her bir bireyin üniversite eğitimi alabilmesi (yasalarda belirtilen suçları işlemediği takdirde) 'hak olarak' kendilerine sunulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de merkezi yerleştirmede puan ve sıralama kontenjanları girişte asli unsurdur. Genellik, alenilik gibi özellikle işlevseldir.

Bu kısma kadar anlatılan normal işleyiş şeklindedir. Sorun teşkil eden husus ise yabancı uyruklu öğrenciler ve savaş sonrası Türkiye'ye -istemedi de olsa- göç etmek zorunda kalan Suriye uyruklu öğrencilerin durumudur. Bu öğrencilerin Suriye'de aktif olarak üniversite öğrencileri olup olmadıklarını takip edebilecek prosedürel sistem oluşturulması devlet kurumlarının sorumluluğudur. Toplumsal entegrasyonu sağlama açısından Türkiye'de eğitime devam edip etmemeleri önem arz etmektedir. Zira dil dezavantajı, savaşın getirdiği psikolojik etkiler, ekonomik problemler ve daha nice sebeplerle bu konumdaki öğrencilere üniversitede özel kontenjan açılması yahut açılmaması sorunu Türkiye gündemini kimi zaman yoğun kimi zaman ise dikkate almaya değmeyecek düzeyde etkilemektedir. Özellikle eğitim-öğretim döneminin ilk günlerinde ve burs almaya hak kazananların açıklandığı tarihlerde kendilerine sosyal politikalar gereği eğitim ve burs verilen

Suriye uyruklu öğrencilere yönelik olarak diğer üniversite öğrencilerinden tepkiler yükseldiği gözlenmektedir. Bunun çeşitli açılardan alınabilecek bir ahlaki, etik ve adalet problemi doğurduğu aşikârdır.

Daha önce açıklandığı üzere üniversitelere girişte Suriyeli öğrencilere özel kontenjanlar ve koşullar sağlanması faydacı argümanlar temelinde *a priori* reddedilse dahi ilerleyen süreçte bir toplumsal fayda-maliyet analizi yapılırsa ne ölçüde makul olup olmadığı gerekçelendirilebilir. Fakat burs ve diğer ekonomik yardımlar hususunda toplumda tepki oluşması derin bir sosyo-psikolojik analize ve entelektüel akademik incelemelerin, çalışmaların gerekliliğine yol açtığı görülmektedir. Zira göçmen sorunu sadece Türkiye'nin yüzleştiği bir problem değildir. Fakat belki de çok kısa bir sürede bu kadar yoğun bir insan kitlesi akışına maruz kalan bir ülke olarak Türkiye hazırlıksız yakalanmıştır. Yine de çeşitli boyutları olan bu durumun yüklerini karşılayabilecek zihinsel altyapıya ve hoşgörü ortamına en azından belirli bir raddeye kadar sahiptir. Ötesinde ise makul ve rasyonel hayat standartları olan ve bunu sürdürmek isteyen bireylerin faydacılığa evrilen, kendileriyle eşit görmedikleri insan kitlelerini ötekileştirmek isteyen tutumları egalitarianizm ve komüniteryanizm bağlamında eleştiriye açıktır. Dolayısıyla analizlere istinaden söylenebilir ki üniversitelerin bu imkanları sağlaması ne Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencileri ve adayları ne de Suriye uyruklu öğrencileri hak etme hususunda daha adil yahut adaletsiz bir konuma sürüklememektedir. Sadece sosyal entegrasyon gayesine yönelik olarak tatbik edilen politika çerçevesinde toplumsal organizasyonun ahengine yönelik faaliyetler bütünüdür.

SONUÇ: REDDEDİLEN NEDİR?

Liberteryen, egalitarian, utilitarian ve komüniteryan mücadelesi içerisinde düşünürlerin belirlediği gerekçeler bu doktrinlerin neredeyse hepsini reddetmeye yetecek açıklar sunmaktadır. Peki, faydacılığın zirve yaptığı modern post Amerikan toplumu ortaya çıkardığı çeşitli sorunlarla (statü, sınıf, ırk, pozitif ayrımcılık, mülkiyet hakları ve devri vb.) kuramcılarını hangi noktaya götürmektedir? Bunun da ötesinde kendi sosyal, kültürel, sosyal ve ekonomik problemleri olan Türkiye, adaleti ve iktisadi adaleti sağlamak için bu öğretilerin hangilerini ne kadar ve hangi erdemler, etik değerler, ahlak ilkeleri bağlamında benimsemelidir?

Şüphesiz sorular ve problemler artırılabilir. Bu noktada faydacıların argümanlarına karşı diğer öğretilerden özellikle Aristoteles teleolojik yaklaşımı, Kantçı ahlak ve deontolojik etik çeşitli çözüm önerileri sunuyor gibi görünmektedir. San-

del'in Amerika toplum yapısı içerisinde oluşan örneklerinde olduğu gibi faydacılığı yani bireysel mutluluğu, hazzı, çıkarı önceleyen sorunlara karşı Rawls'tan hareketle ahlaki gerekçelendirmeler ve toplumdaki grupların (bunlar cemaatler, dernekler, vakıflar, sivil toplum örgütleri v.) dezavantajlı bireyleri toplum ile uyumlaştıran ve erdemli insanlar olarak işbirliğine katılımını teşvik eden organizasyonları ön plana çıkaran komüniteryen argümanlar bir arada kullanılabilir.

Türkiye üniter yapının olduğu ve laik, demokrat, anayasal modern hukuk sistemine haiz sosyal bir devlet oluşumunu benimsemektedir. Bir aygıt olarak devleti yönetenlerin toplumsal refahı, ahengi en üst düzeye çıkarabilmek için makro ve mikro ölçekte çeşitli araçları kullandığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi özellikle 1980'lerden itibaren serbest piyasa ekonomisinin ve küresel entegrasyonun etkin bir aktörü olarak sahneye çıkmıştır. Kuşkusuz bu süreç yeni katılımları ve kültürel etkileşimleri arttırmaktadır. Değişen ve gelişen Türkiye sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik açıdan çağın gereklerine uygun dinamik bir sistem inşa etmek için çaba göstermektedir. Bu noktada faydacılığın küresel dayatmalarından kaçamayacağı için çare olarak bir yandan üretim ve tüketim kalıplarını makul bir düzeyde uyumlulaştırıp diğer yandan global ticaret ağında yüksek bir pay alabilmesine imkan verecek ihraç ürünlerini imal edebilen kaliteli ve nitelikli istihdamı organize etmelidir. Şüphesiz bireyi yaptığı işte en iyi olmaya meylettiren ve bunu elde ettiğinde (başardığında) ise ödülünün diğer herkes pahasına en yüksek olacağını öngören faydacı savlar rekabeti gayri insani-etik-ahlaki hale getirebilmektedir.

Kant'ın koşulsuz buyruğu ve Rawls'ın siyasal liberalizmi her ne kadar adalet üzerine parlak *a priori* ilkeler seti sunuyor gibi görünse bile nihayetinde onları tatbik etme hususunda algı ve idrak düzeyine ulaşamayan kitlelerin varlığı gelir eşitsizliğini körükleyen, iktisadi adaleti zedeleyen koşulların çözümüne yönelik ortamı tesis edilmesini engellemektedir. Entelektüel akademik tartışmaların topluma sırayet edebilmesi için kamusal müzakereye hem bireyler hem de toplumun alt birimleri olarak komüniteryanizme yakın özellikler içeren organizasyonel yapılar dâhil edilmelidir. Onları ve değerlerini dışlayan bir konsensüs ve bundan türeyen sosyal sözleşme her daim eksik kalacaktır. Nitekim böyle bir kontratın arka plan kurumlarıyla ve toplumsal zeminiyle güç kazanabilmesi; Hobbes'un doğa durumundan türeyen ve insanlar için kurtuluş aracı olarak haklarını üst bir otoriteye devretmekte gören anlayıştan öte, ortak bir bilincin eşit veya denk paydaşları olarak çeşitli kesimlerin katılımıyla sağlanmak zorundadır. Aksi halde bireylerin ça-

tışan ve yarışan çıkarları kümülatif etkiyle kitlelerin kutuplaştığı, kendi hayat algılarını tek ve en doğru olarak gördüğü, diğerlerine dayatmaya çalıştığı bir organizasyonu elde etme mücadelesine dönüşebilir. Dolayısıyla ret edilmesi gereken *a priori* sayılan ilgili doktrinlerin bütün argümanları değildir. Onların topluma ve kurumlara uygulanması esnasında bireyi yahut kitleleri çökerten unsurları elemektir.

KAYNAKÇA

Alkan, Y. (2018). *J. Rawls'ın İktisadi Adalet Teorisi ve Türkiye Ekonomisi*. Manisa

Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü* (Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. b.). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (2000). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi* (3. b.). Bursa: Asa Kitabevi.

Demir, Ö. (2003). *İktisat ve Ahlak*. Ankara: Liberte Yayınları.

Douzinas, C. (2016). İnsancılığın Bin Bir Yüzü. C. Douzinas içinde, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları* (R. Sağlam, & K. Akbaş, Çev., s. 27-73). Ankara: NotaBene Yayınları.

Falk, R. A. (2005). *Dünya Düzeni Nereye? Amerikan Emperyal Jeopolitikası*. (N. Domaniç, & N. Arhan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Hegel, G. W. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (1. b.). (C. Karakaya, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Kant, I. (2015). *Arı Usun Eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.

Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. (Y. Abadan, & S. L. Meray, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.

Kant, I. (2013). *Eğitim Üzerine* (3. b.). (A. Aydoğan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Kant, I. (2014). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (5. b.). (İ. Kuçuradi, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

MacIntyre, A. (1988). *Whose Justice? Which Rationality?* Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

MacIntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma*. (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nozick, R. (1974). *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.

Nozick, R. (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (2. b.). (A. Oktay, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice Revised Edition*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge.

Rawls, J. (2000). *Lectures On The History Of Moral Philosophy*. (B. Herman, Dü.) Massachusetts: Harvard University Press.

Rawls, J. (2000). *The Law of Peoples: With "The Idea of Public Reason Revisited"* (2. b.). Cambridge, Massachusetts, ABD: Harvard University Press.

Rawls, J. (2006). *Halkların Yasası ve "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması"* (2. b.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm* (1. b.). (M. F. Bilgin, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşar, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Sağlam, R. (2016). Adalet Bozumuna Kışkırtıcı Bir Giriş. C. Douzinas içinde, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları* (R. Sağlam, & K. Akbaş, Çev., s. 129-134). Ankara: NotaBene Yayınları.

Sandel, M. J. (1998). *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: University of Cambridge Press.

Sandel, M. J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Sandel, M. J. (2015). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* (3. b.). (B. Kalkan, Dü., & M. Kocaoğlu, Çev.) Ankara: BigBang Yayınları.

Scheurmann, E. (2014). *Göğü Delen Adam(Papalagi)* (11. b.). (L. Tayla, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Solomon, R. (2004). *Adalet Tutkusu, Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*. (E. Altınay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

